

ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ МЕТОДІВ ДЕТЕКЦІЇ БРЕХНІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІГРАФА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Подано обґрунтування доцільності застосування неінструментальних методів детекції брехні під час перевірки на поліграфі. Описано важливість та цінність проєктивного матеріалу, отриманого внаслідок психодіагностичного дослідження психологом під час передтестової бесіди в межах поліграфологічного дослідження. Проаналізовано досвід застосування проєктивних методик у поліграфологічній практиці в Україні.

Ключові слова: брехня, детекція, неінструментальні методи детекції брехні, інструментальні методи детекції брехні, поліграф, поліграфолог, достовірність інформації, проєкція, проєктивні методи.

Постановка проблеми. Сьогодні поліграф (детектор брехні) використовується більш ніж у 50 країнах світу, причому географія та сфера його застосування продовжують розширюватися, оскільки він стає потужним засобом боротьби зі злочинністю, корупцією, знярядям перевірки чесності й невинності людини, методом встановлення правдивості будь-якої інформації, яку повідомляє досліджуваний. Останнім часом популяризація використання поліграфа стрімко збільшується і на теренах України.

Однак вкрай неправильно, а й інколи шкідливо, вважати поліграф «панацеєю від усіх захворювань», не враховуючи та не визнаючи можливості використання у своїй діяльності й інших засобів детекції брехні, зокрема й не інструментальних.

Особливого значення в межах поліграфологічного дослідження набуває не інструментальні засоби детекції викладеної інформації за допомогою вербальних та невербальних каналів особистості. Фіксація жестів, голосу, особливостей міміки, мовних маркерів, зокрема і виявів вегетативної нервової системи, дають змогу роботи висновки про правдивість інформації, яку повідомляє особа. Завдяки аналізу отриманої інформації за згаданими каналами поліграфолог має змогу окреслити

для себе уявлення про досліджуваного, виявити ризики, а також, зважаючи на отриману інформацію, виробити власну стратегію поведінки стосовно конкретної особи під час дослідження на поліграфі.

Відтак **метою** статті є звернути увагу психологів та експертів-поліграфологів на використання деяких способів та засобів неінструментальної детекції брехні, ефективність використання яких полегшує процедуру проведення поліграфологічного дослідження та аналіз отриманих результатів.

Стан дослідження. Спроби використання не інструментального матеріалу під час детекції брехні закордоном є доволі вдалимими. Наукове підґрунтя аналізу неінструментальної детекції брехні базується на дослідженнях П. Екмана, В. Лабунської, О. Фрайя, М. Цукермана тощо, де описано засоби і критерії оцінки достовірності інформації з невербальної або мовної поведінки особистості.

Особливо ціннішим є дослідження та досвід застосування різнотипного проєктивного матеріалу, що ґрунтується на психодіагностичних методиках (Тест Сонді, Тест Дембо-Рубінштейна тощо). Дотичним до вказаного інструментарію та ефективним у застосуванні є використання поліграфологами тематичної техніки інтерв'ю Моргана (МІТТ), в якій використовується набір ескізів (картинок), що зображують неоднозначні життєві ситуації. Пред'являючи ці ескізи, спеціаліст пропонує скласти та розповісти історію, причому особі, що перевіряється, пропонується розповісти, що було до початку того, що зображено на картинці, що відбувається зараз і чим викладена ситуація закінчиться. Вказана методика доволі вдало використовується психологами та слідчими в США перед проведенням допиту та тестуванням на поліграфі.

Ще однією методикою, що підтверджує свою результативність під час проведення службових розслідувань на поліграфі, є вільна розповідь та спеціальне інтерв'ю. В Україні поліграфологами доволі успішно використовуються фрагменти різних методів психологічної оцінки достовірності викладеної інформації (Інтерв'ю судової оцінки – FАINT; авторська методика В. Шаповалова психологічної експертизи за відео-матеріалами слідчих дій тощо).

Виклад основних положень. Спеціальне психофізіологічне дослідження із використанням комп'ютерного поліграфа – це складна та багатоетапна процедура, яка має свою структуру та органічно пов'язані елементи. Роль невербальних патернів у взаємодії полягає не тільки у соціальній регуляції, ідентифікації, стратифікації та адаптації, а й у чіткій демонстрації особистістю ставлення до себе, до інших і очікування певної поведінки від них.

Врахування невербальних виявів спілкування та поведінки є важливим і у повсякденній, і у професійній взаємодії, оскільки забезпечують успішне налагодження контакту, дають змогу оцінювати та ефективно адаптуватися до впливу різноманітних чинників.

Зміст такого аналізу ґрунтується на розумінні закономірностей викладення правдивої та неправдивої, сфабрикованої інформації. Завдяки аналізу вербальних та невербальних виявів особи, що перевіряється на стимули-запитання, фахівець робить висновок про правдивість або неправдивість конкретних показів вказаної особи. За результатами проведення аналізу вільної розповіді та спеціального інтерв'ю у поліграфолога з'являється ще два окремих масиви інформації щодо причетності особи до досліджуваної події, відношення самої особи до вказаного факту та інші важливі для надання достовірного висновку дані.

Так, під час тестування на поліграфі та проведення передтестової бесіди інформативним каналом для оцінки особливостей емоційних реакцій особи і виявлення неправдивих відповідей виступають невербальні поведінкові вияви, оскільки вони пов'язані із психічними станами і є засобом їх відображення. Невербальні канали слугують показником прихованих індивідуальних та соціальних характеристик особистості.

За допомогою них поліграфолог «поміж рядків» може прочитати індивідуальні вияви згаданих реакцій. Невербальні сигнали виступають проекцією всіх несвідомих та прихованих імпульсів і слугують додатковим потужним інформативним джерелом під час тестування.

На першому етапі поліграфологічного дослідження – підготовчому, який полягає у отриманні необхідної інформації про подію, яка стала приводом перевірки. На цьому етапі спеціаліст ретельно знайомиться не тільки з низкою інформації про сам факт події, осіб, що будуть тестуватись, та обставини вказаної події, а й обирає методичну основу, формати тестів, тактичні прийоми для проведення дослідження тощо. Одним з важливих завдань цього етапу є добір додаткових інструментів детекції брехні, які є у арсеналі поліграфолога та визначення тактичних особливостей проведення такого дослідження.

У цьому разі здебільшого йдеться про проведення службових (кадрових) та приватних розслідувань, оскільки під час проведення скрінінгу спеціаліст-поліграфолог дещо інакше будує і тактику, і зміст перевірки. Під час скрінінгу акцентується на застосування пошукових тестів, перемішуючи їх із тестами МКВ з конкретних тематиках, які завдані замовником, та на дослідження загального психологічного та професійного портрета майбутнього кандидата. Також під час скрінінгу важче застосовувати згадувані раніше методики, адже вони,

загалом, розраховані на детекцію брехні у процесі викладення фактів, які стосуються конкретної події, злочину тощо.

До додаткових інструментів під час проведення таких перевірок слід було б віднести фізіогномічний аналіз та використання додаткових спеціальних знань психолога під час проведення передтестової бесіди. Проведення службових (кадрових) та приватних розслідувань багатьма спеціалістами вважається більш важким та об'ємним завданням ніж скрінінгові перевірки, і така думка є не безпідставною. Означена позиція пов'язана тим, що кваліфіковане розслідування вимагає від спеціаліста і більш високої кваліфікації, і більше затрачених сил для підготовки до вказаної перевірки ніж під час проведення скрінінгу.

Наступним етапом після підготовчого є етап безпосереднього проведення тестування із допомогою поліграфа. На наше переконання, цей етап повинен складатись із декілька підетапів, які дають змогу найбільш якісно вирішити поставлені завдання у межах службового (кадрового) розслідування, а саме: перед проведенням дослідження із особою, що перевіряється, працює психолог, використовуючи різноманітні проєктивні методик та техніки, основною метою яких є визначити не тільки загальний психологічний портрет особи, специфічні особливості когнітивної діяльності тощо, а й дослідити ставлення особи до події, що стала предметом перевірки та, його можливу участь чи співучасть в ній.

Основною ціллю застосування проєктивних методик загалом є звернення до глибинного матеріалу підсвідомості особистості, що дає можливість за допомогою нейтральних неструктурованих символів отримати цінний матеріал щодо особистісного профілю досліджуваного. У процесі ідентифікації з образами та проєкції на них власних думок, переживань та почуттів з'являється колосальна можливість отримати картину внутрішнього світу особистості. Недарма ці методи в психології отримали назву «рентгенівських променів», за допомогою яких просвічуються глибинні пласти підсвідомого.

В основі згаданих методів є метод проєкції як механізму психіки, завдяки якому відбувається приписування власних рис іншому об'єкту. Д. Холмс вирізняє основні підходи до розуміння проєкції: перший полягає в тому, що суб'єкт сприймає в іншому зрізі свої власні риси або риси, які йому не властиві, а інший – усвідомлення суб'єктом всього об'єму проєктивної інформації [1].

Внаслідок розуміння цих підходів Д. Холмс виокремлює такі види проєкції:

– наявність у суб'єкта проєктованої риси (симілятивна та атрибутивна проєкція);

– відсутність у суб'єкта проекрованої риси (компліментарна проєкція та проєкція Кассандри).

Якщо суб'єкт усвідомлює свої риси, то це виражається через симультивну та атрибутивну проєкції.

Суть симулятивної проєкції полягає у захисній функції психіки, щоб зберегти себе від усвідомлення притаманної небажаної чи негативної риси, а атрибутивної – у приписуванні іншим власної, притаманної суб'єкту риси.

Відсутність у суб'єкта проекрованої риси, що виражається через компліментарну проєкцію, передбачає проєкцію рис на інших осіб, що є причиною пояснення власного стану чи поведінки, а проєкція Кассандри передбачає захисну поведінку у формі заміни его- небажаних тенденцій на протилежні.

Тому використання проективного матеріалу у діагностиці особистості дає можливість бачити її когнітивні особливості, потреби, переживання, систему переконань та цінностей.

Особливістю усіх проективних методик є невизначеність і неоднозначність стимулів, необмеженість відповідей, а також відсутність оцінки правильності-неправильності відповідей. Цінність застосування цих методик полягає у відсутності інформації у людини про тип психологічної інтерпретації, а також можливості глобальної оцінки типу особистості та її картини світу.

Розрізняють такі групи проективних методик за Франком-Бурлачуком:

– інтерпретативні (полягають у складанні оповідань за картинками (ТАТ), відповіді на питання по запропонованих ситуаціях на картинках (тест фрустрації Розенцвейга, тест Р. Жіля), вибір приємних і неприємних картинок-фотографій (тест Сонді);

– конструктивні методики спрямовані на створення цілого з певних деталей («Тест Світу»);

– рефративні передбачають діагностику особистісних властивостей, прихованих мотивів за мимовільними змінами (порушеннями) усного або писемного мовлення (графологічні проби);

– адитивні передбачають завершення речення або історії (методика «Незакінчені речення») або історії (методики Завершення історії»);

– імпресивні методики ґрунтуються на наданні переваги одним стимулам щодо інших («Тест вибору кольору Люшера», «Тест Сонді», «Психогеометричний тест»);

– експресивні методики спрямовані на аналіз почерку, особливостей мовної поведінки;

- катартичні – передбачають здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах;
- конститутивні методики – спрямовані на надання структури, форми або конфігурації аморфному, пластичному, неструктурованому матеріалу (фарби, глина) або передбачають роботу у наполовину організованих полях [2].

Величезний спектр можливостей роботи з проєктивним матеріалом представлений у метафоричних асоціативних картах, особливо колоді карт «ОН». Ця колода містить і карти зі словами, і з картинками, що, своєю чергою, спрямовані на стимулювання нашої інтуїції та емоцій (картинки-стимули) і активізацію раціональної складової (картка-слово). Варіанти роботи з колодою карт сприяють самопізнанню, вибору стратегій поведінки, структуруванню власної картини світу.

Використання ж вказаних методик в межах детекції брехні є новацією та відкриває широкі можливості для професійного та наукового співтовариства у напрямі поглиблення знань у цій сфері та дослідження особливостей їх використання.

Процедура проведення співбесіди з психологом у межах передтестової бесіди, як правило, займає не більше півгодини. Під час цього етапу співбесіди з психологом особі, яка перевіряється, пред'являється набір або набори карток як стимульний матеріал, які дають змогу спроекувати з підсвідомого у сферу свідомого приховану інформацію, що стосується змісту перевірки.

Завдяки виявленню динаміки глибинних процесів підсвідомого спеціалістом психологом та проведеному аналізу, спеціаліст поліграфолог отримує потужний психодіагностичний матеріал, аналіз якого дає можливість зробити висновки про відношення особи до досліджуваної події, рівень її участі в ній та іншу важливу інформацію, яка стає міцним підґрунтям для поліграфолога під час проведення подальшого тестування.

У підтвердження нашої позиції дозволимо собі навести невелику статистику щодо валідності вказаних неінструментальних методів детекції брехні, конкретної Львівської компанії з комплексної детекції брехні «TS polygraph investigation», яка використовувала їх у своїй роботі.

Так, протягом 6-ти місяців 2016 року, психолог залучався до 12 службових та кадрових розслідувань із застосуванням поліграфа. У дослідженнях за участю психолога було 27 осіб. Висновки, які надав психолог повністю збігались з результатами обрахунків тестів у 25 випадках.

Подібна ситуація склалася і з застосуванням методик щодо аналізу правдивості вільної розповіді та спеціального інтерв'ю. А саме: подібний аналіз проводився по 48 перевіркам осіб, що піддавались тестуванню на поліграфі. У 45 випадках результат вказаного аналізу та висновки збігались з результатами проведених тестів і підтверджували їх.

Тому цінність застосування методів неінструментальної детекції брехні є безсумнівною, оскільки полегшує визначення неправдивої інформації та її основних маркерів у конкретної особи, а також дає змогу визначати особливості емоційного реагування на «значущий» та «травматичний» матеріал, ознайомитися з базовими сценаріями і картиною світу особистості та ключовими особистісними якостями, що в підсумку дає можливість спеціалісту-поліграфологу зробити правильний професійно відповідальний висновок.

Висновки. Ми абсолютно переконані в тому, що чим більшим інструментарієм щодо детекції брехні володіє поліграфолог, тим якісніше він може його застосувати і, відповідно, отримувати більш достовірні результати своєї діяльності. Розширення спектру методів детекції брехні, включаючи неінструментальну, на наше глибоке переконання, повинні бути обов'язковим атрибутом сучасних психофізіологічних досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа професійного фахівця-поліграфолога. Особливе місце у таких засобах займають проєктивні методики, контент-аналіз вільної розповіді та спеціального інтерв'ю.

Перспективами подальшого дослідження у цьому напрямі є дослідження мовних маркерів та патернів, що є свідченням приховування інформацією особою в процесі поліграфологічного дослідження, також вивчення стратегій оцінки достовірності інформації за допомогою міміки та пантоміміки.

1. Франк Л. К. Проективные методы изучения личности / Л. К. Франк // Проективная психология. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 69–85.

2. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психологию / Л. Ф. Бурлачук. – К.: Ника-Центр, 1997. – 128 с.

3. Шляпникова И. А. Проективные методы психодиагностики / И. А. Шляпникова; под ред Е. Л. Солдатовой. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 80 с.

4. Усиков И. П. Эффективные приемы предтестовой беседы / И. П. Усиков // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7–8 листопада 2015 року). – С. 11–14.

5. Ушаков А. Использование результатов психофизиологических исследований с помощью полиграфа в раскрытии и расследовании уголовных дел / А. Ушаков, О. Андрианова. – Н. Новгород: НА МВД России, 2014. – 83 с.

6. Центров Е. Е. О некоторых психологических и криминалистических аспектах психофизиологических исследований на полиграфе. Память и ее значение (статья первая) / Е. Е. Центров // Вестник криминалистики. – 2012. – № 2 (42). – С. 22–30.

7. Шаповалов В. А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации: методическое пособие / В. А. Шаповалов. – К.: Освіта України, 2016. – 168 с.

Зубач И. Н., Калька Н. Н. Использование некоторых неинструментальных методов детекции лжи при проведении психофизиологических исследований с помощью полиграфа: проблемы и перспективы

Приводятся обоснования целесообразности применения неинструментальных методов детекции лжи во время проверки на полиграфе. Подчеркнута важность и ценность проективного материала, полученного в результате психодиагностического исследования психологом в ходе предтестовой беседы в рамках полиграфологического исследования. Также проанализирован опыт применения проективных методик в полиграфологической практике в Украине.

Ключевые слова: ложь, детекция, неинструментальные методы детекции лжи, инструментальные методы детекции лжи, полиграф, полиграфолог, достоверность информации, проекция, проективные методы.

Zubach I. M., Kalka N. M. The use of non instrumental methods of lie detection in the process of physiological research using the polygraph: problems and prospects

Non instrumental means of detecting information through verbal and non verbal channels acquire particular importance within the polygraph research. Fixation of gestures, voice, facial expression features, linguistic markers, including manifestations of autonomic nervous system, allow the polygraph examiner to make conclusions about the accuracy of the information reported by the individual.

Due to the analysis of the received information by the mentioned channels, the polygraph examiner is able to outline the idea about the researched person, identify the risks, and develop his own strategy of behavior in relation to a particular person during the polygraph investigation.

The research and the experience of application of different types of projective material which is based on psycho-diagnostic methods (Songdo Test, Test Dembo-Rubinstein, etc.) are of a special value. Thematic technique of Morgan interview (MITT), which presents positive results in the investigative practice and in testing on a polygraph is efficient in application and is tangent to the mentioned tools.

Ukrainian polygraph researchers successfully use fragments of different methods of psychological assessment of the provided information reliability

(Interview of judicial assessment – FAINI; V.A. Shapovalov author technique of psychological examination by the video materials of investigation, etc.).

The main objective of the usage of projective techniques in the process of the polygraph research is to appeal to the profound material of person's sub consciousness, which allows gaining valuable material regarding personal profile of the researched person via neutral unstructured symbols.

Key words: *lie, detection, non instrumental methods of lie detection, instrumental methods of lie detection, polygraph, polygraph examiner, information accuracy, projection, projective techniques.*

Стаття надійшла 15 грудня 2016 р.

УДК 159.9

О. С. Колосович

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проаналізовано теоретичні аспекти розуміння професійної ідентичності особистості як психологічної категорії. Виокремлено дві групи чинників, що формують професійну ідентичність особистості, а саме: внутрішні (особистісні) та зовнішні (соціальні).

Зазначено функції професійної ідентичності: соціального статусу (професійна належність), структурування життєвого часу й простору, формування адекватної самоповаги, особистісної безпеки та впевненості, самовдосконалення, професійного та особистісного росту, екзистенційного особистісного сенсу.

Ключові слова: *професійна ідентичність, психологія особистості професіонала, фактори та умови формування.*

Постановка проблеми. Психологія та її наукові представники присвятили вивченню професійної ідентичності особистості чимало досліджень. Зацікавленість цим явищем пов'язана з актуальністю проблематики професійного становлення особистості та розумінням того, що ця наукова категорія є одним з чинників самореалізації особистості через професійну активність. Активне впровадження здобутків психології в різні сфери життєдіяльності соціуму, зростання попиту на її послуги та збільшення значущості прогнозу щодо професійної успішності сприяють підвищенню уваги дослідників до процесу професійної ідентичності на різних етапах освоєння професії.